



Ensenyar història amb la contemporaneïtat. Un estudi de cas a l'ESO

Joan Llusà i Serra

Universitat Autònoma de Barcelona

juan.llusa@uab.cat

Resum: En aquest article es presenten alguns dels resultats de la investigació portada a terme en el marc de la meva tesi doctoral, Ensenyar història des de la contemporaneïtat. Estudi de cas sobre la construcció i aplicació del concepte contemporaneïtat a l'ESO, dirigida pel Dr. Joan Pagès i presentada al juny d'enguany. El procés d'investigació desenvolupat m'ha permès obtenir informació sobre com es produeix el procés de construcció de la temporalitat en general i de l'operador contemporaneïtat en particular, alhora que presenta la possibilitat d'ensenyar una història comprensiva i funcional a partir del treball sistemàtic amb el temps històric i, molt especialment, amb un dels seus conceptes estructuradors: la contemporaneïtat.

Paraules clau: contemporaneïtat, simultaneïtat, temps històric, història comprensiva, operadors temporals

Abstract: This article describes the research results obtained during my doctoral thesis entitled "Teaching history from contemporaneity. A case study on the construction and application of the concept of contemporaneity in secondary education", which was supervised by Dr Joan Pagès and defended in June this year. The research process provided information regarding the process of constructing temporality in general and contemporaneity in particular. It also demonstrated that it is possible to teach history in a manner that is functional and understandable by systematically working with the concept of historical time and, in particular, the key concept of contemporaneity.

Keywords: contemporaneity, simultaneity, historical time, understanding history, temporary operators.



El concepte de contemporaneïtat

Com a professor de l'ensenyament secundari, durant més de vint anys, sempre m'ha mogut la preocupació per ensenyar història de forma comprensiva. Una història que escapés de l'ensenyament tradicional basat en la repetició i la memorització i que realment fos útil i funcional per al meu alumnat.

L'observació i reflexió sobre la pròpia pràctica em portà a detectar, com un dels problemes principals per a l'assoliment d'aquesta finalitat, la dificultat per comprendre i aplicar els diversos conceptes relatius al temps històric.

Un primer treball de recerca i la posterior tesi doctoral sobre la qüestió m'han permès, d'una banda, obtenir informació sobre com es produeix el procés de construcció de la temporalitat en l'alumnat de secundària i, d'altra banda, estructurar un concepte temporal anomenat *contemporaneïtat*, que, recolzat en l'operador simultaneïtat, permet ensenyar i aprendre una història escolar comprensiva i competencial.

La contemporaneïtat pretén ocupar-se d'una part del temps històric, que tradicionalment ha estat poc o gens investigada, ja que les recerques historiogràfiques i didàctiques han abordat la qüestió de forma general. Per això, encara avui seguim sense saber com es produeix realment el procés de construcció de la temporalitat, i pitjor encara, el professorat segueix sense disposar d'unes pautes clares d'aplicació a l'aula.

Alguns autors, com Santisteban (2009), atribueixen especial importància a conceptes temporals com el canvi i la continuïtat o l'eix passat-present-futur, per tal com permeten l'establiment del període, fomenten la periodització i, sobretot, potencien la formació de la consciència històrica.

També hi ha hagut un especial interès per la cronologia i la datació, com a cavall de batalla de la comprensió temporal, i s'han donat gran significació al període o, fins i tot, a la causalitat.

Però al meu entendre la simultaneïtat, entesa en el sentit ampli de la durada, com defensa Mattozzi (2003), esdevé un operador essencial per a la comprensió històrica.

És cert que la simultaneïtat simple, definida com la coincidència temporal de dos o més

esdeveniments, no explica per si sola gran cosa, però si apliquem la simultaneïtat a l'anàlisi històrica a partir d'una unitat temporal més àmplia, ens permet posar de relleu una simultaneïtat complexa: la contemporaneïtat.

La idea central del concepte consisteix, doncs, en la identificació d'esdeveniments simultanis o de cultures i civilitzacions coetànies, per tal d'establir relacions entre elles, amb l'objectiu d'explicar de forma global un determinat moment històric.

L'establiment de relacions entre els diversos àmbits d'una determinada realitat activa la contemporaneïtat interna, de manera que política, societat, economia, tecnologia, cultura, religió, art... es relacionen entre si per explicar-la holísticament, mentre que l'establiment de relacions entre cultures o civilitzacions coetànies posa de relleu la contemporaneïtat externa.

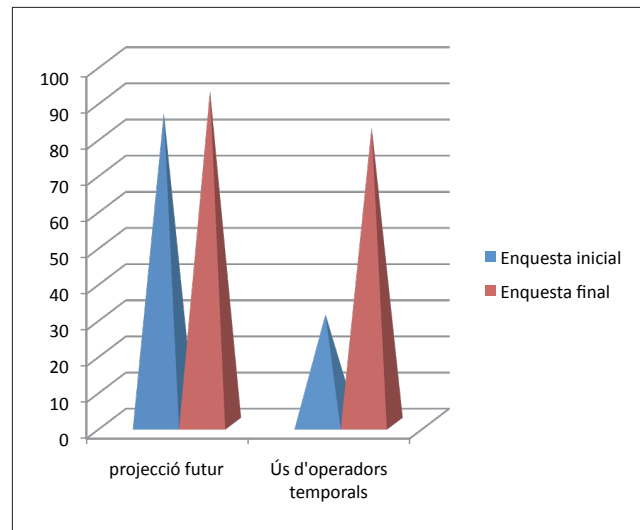
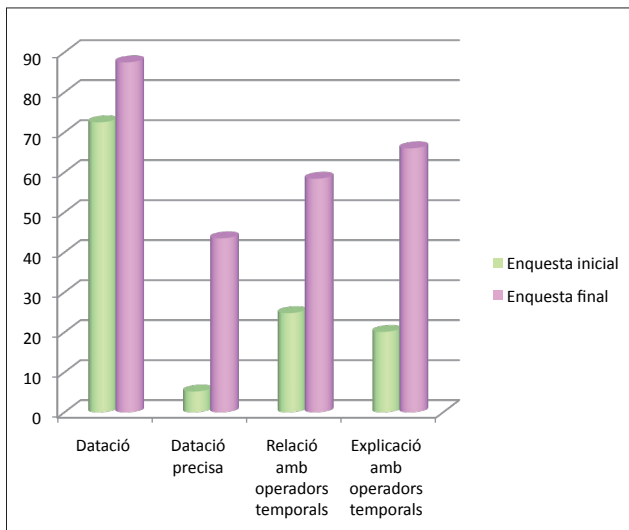
Les dues contemporaneïtats, independents o aplicades conjuntament, permeten una mirada al passat i al present en tota la seva complexitat.

Es tracta doncs d'un concepte que s'estructura a partir de quatre nivells de dificultat creixent: identificar, relacionar, explicar i aplicar, establerts a partir de la taxonomia de Bloom, i recolzat en la sincronia i la durada (en funció de la unitat temporal utilitzada). És un concepte que a més s'aplica a partir d'una complexitat creixent amb relació a la distància temporal i espacial.

Tradicionalment, per interpretar la història l'hem subdividida, esquarterada, simplificada en parts. S'han creat compartiments estancs que, com arxius d'ordinador, gairebé mai es relacionen; així, a les aules de forma cronològica, i sempre successiva, s'obliden les relacions de contemporaneïtat i, per tant, s'ensenyen, s'aprenen i s'avaluen separadament (en forma d'unitats didàctiques) cultures o civilitzacions coetànies o esdeveniments simultanis.

D'aquesta manera, resulta impossible que l'alumnat sigui capaç de posar-los en relació per interpretar globalment cap realitat històrica. En conseqüència s'aprenen només peces soltes d'un trencaclosques global i complex que mai es torna a muntar.

Tot plegat, de forma unívoca, només pot portar a una interpretació incompleta, esbiaixada



i falsejada del passat i, en conseqüència, a una història poc comprensiva, poc competencial i, en definitiva, poc útil i funcional per a la interpretació del present per part de l'alumnat.

La mirada global de la història que implica el treball amb la contemporaneïtat no sols permet una història comprensiva de la complexitat i de la globalitat del passat i del present, sinó que converteix en protagonistes aquells alumnes i aquelles alumnes que pel seu origen no se senten mai participants la història eurocèntrica i etnocèntrica que tradicionalment ensenyem a l'escola. La història de la contemporaneïtat és, doncs, també la història de la interculturalitat i del foment de valors ciutadans i democràtics.

És una forma d'ensenyar història que, posant també l'òrbita a la trama de la successió, fomenta el desenvolupament cognitiu de l'alumnat a partir de la potenciació del seu pensament temporal i, en definitiva, pot fomentar activament la formació de la consciència històrica, com a base del pensament crític.

El procés de la investigació

La meua investigació pretenia esbrinar si realment això és així, i per tant, vaig desenvolupar un procés d'investigació que neix de la reflexió i que se sustenta en el paradigma qualitatiu de la investigació educativa.

Una recerca que, partint del cos teòric de la didàctica de les ciències socials i de la investi-

gació social, s'inscriu en un model d'investigació-acció interpretativa, que com estudi de cas pretenia des de l'autoreflexió esbrinar el procés de construcció de la temporalitat, a partir d'un treball sistemàtic de la contemporaneïtat, dut a terme durant tot el curs escolar 2012-2013 amb l'alumnat de quart d'ESO del col·legi FEDAC Sant Vicenç, una escola concertada de doble línia situada al sud de la comarca del Bages.

Una recerca, doncs, idiogràfica i naturalista, recolzada en alguns instruments de la investigació etnogràfica.

El procés d'investigació partia d'una primera fase on es pretenia conèixer la situació de partida de l'alumnat en relació amb la contemporaneïtat i els operadors temporals vinculats a aquesta. Per aquest motiu es va aplicar un qüestionari d'arrel qualitativa a 1r d'ESO complementat amb dos focus grup. També es va aplicar el mateix qüestionari a l'alumnat que començava 4t d'ESO, amb la intenció no sols de conèixer-ne la situació inicial, sinó també de valorar la progressió durant tres anys a secundària.

En una segona fase, i partint de la informació obtinguda, vaig desenvolupar un procés d'innovació docent basat en el treball continuat i sistemàtic amb la contemporaneïtat durant tot el curs escolar 2012-2013 amb l'alumnat de 4t d'ESO.

En l'última fase, per tal d'analitzar la situació final i comparar-la amb la inicial es va aplicar un segon qüestionari qualitatiu, molt similar al primer, i finalment, un any i mig després, es realitza-



ren dos focus grup amb alguns dels alumnes participants d'aquest procés d'innovació i investigació.

Conclusions de la investigació

La informació obtinguda d'un procés d'investigació tan perllongat és molta i d'aspectes molts diversos, però per la seva rellevància amb relació al procés d'ensenyament i aprenentatge de la història, en aquest article em voldria centrar exclusivament en la informació relativa a com es produeix el procés de construcció de la contemporaneïtat i de la temporalitat en general.

En aquest sentit mes poden extreure les conclusions següents:

- Els nois i noies mostren més facilitat en el reconeixement de la contemporaneïtat interna (relació entre àmbits d'una mateixa realitat històrica) que en la contemporaneïtat externa (relació entre realitats territorials, cultures o civilitzacions desenvolupades coetàniament).

- Amb relació al nivell de complexitat de la contemporaneïtat, l'alumnat mostra més dificultats a mesura que augmenta l'escala de dificultat. El nivell d'identificació d'esdeveniments simultanis és superior a l'establiment de relacions, a l'explicació històrica (a partir de les relacions de contemporaneïtat) i a l'aplicació del model a altres contextos.

- En aquest primer nivell, l'alumnat mostra més eficàcia en la identificació d'esdeveniments vinculats a la seva pròpia vida, família o entorn més proper, però en la identificació d'esdeveniments simultanis històrics manifesta majors dificultats. Aquestes dificultats es poden vincular directament a la proximitat temporal i a la unitat temporal aplicada per a l'anàlisi històrica, de manera que si es tracta d'esdeveniments molt recents i mediàtics, el reconeixement de la simultaneïtat és superior, i a mesura que ens n'allunyem temporalment, la precisió temporal esdevé clau en aquest reconeixement.

Els resulta més senzill identificar esdeveniments simultanis en unitats temporals molt àmplies que en datacions precises.

- La datació esdevé una eina fonamental per a la comprensió de la simultaneïtat simple o complexa (contemporaneïtat), però l'alumnat mostra moltes dificultats en el seu domini. És

probablement l'operador temporal de més difícil adquisició per part de l'alumnat.

- L'ordenació temporal de l'alumnat es presenta en iniciar la secundària obligatòria d'una forma discontinua, amb importants buits i especialment desordenats. Els nois i les noies tenen tendència a associar l'ordre del discurs com a l'ordre temporal.

No comprenen la possibilitat d'ordenar cronològicament els esdeveniments d'altra forma que no sigui de més antic a més recent. Aquests aspectes milloren durant la secundària obligatòria, però segueixen presentant grans dificultats en el reconeixement de la simultaneïtat, una important discontinuïtat i buits remarcables en el continu històric.

- En el segon nivell de complexitat, l'establiment de relacions de contemporaneïtat, l'alumnat mostra una tendència inicial a buscar relacions temàtiques, d'àmbit o territorials. Adonar-se de les relacions temporals requereix un treball continuat i específic a l'aula. Les relacions temporals detectades amb més facilitat pels nois i noies són les de tipus causal.

- En el tercer nivell de la contemporaneïtat, l'explicació històrica, a partir de relacions de contemporaneïtat, l'alumnat mostra importants dificultats, que deriven especialment de la narrativa històrica; per això la tendència més habitual és presentar textos descriptius i sense nexes temporals en les seves explicacions.

- En el darrer nivell de complexitat de la contemporaneïtat, és a dir la capacitat d'aplicar a situacions o realitats diverses el model de reconstrucció històrica proposat per la contemporaneïtat, els nois i noies mostren una major facilitat d'aplicació en el present que en realitats històriques més allunyades. Igualment, manifesten un major domini en la projecció del futur, a partir de la vinculació amb el present, que en l'anàlisi del passat.

- En relació als diversos conceptes temporals relacionats amb el domini de la contemporaneïtat, l'alumnat sembla adquirir abans i amb més facilitat la interpretació del canvi; per contra, els resulta més complicat comprendre la continuïtat, en especial d'aspectes no observables visualment, com pot ser la ideologia o la mentalitat.



- Comprenen els conceptes de durada, successió i període, però els utilitzen poc en les seves explicacions històriques.

- La comprensió de la triple dimensionalitat del temps sembla adquirida a quart d'ESO, però no així la capacitat per circular amb facilitat per aquest eix passat, present i futur.

Malgrat la capacitat per vincular determinats aspectes del passat amb el present i establir perspectiva de futur demostrada per part de l'alumnat, i en casos molt concrets, no sembla que la formació de la consciència històrica de l'alumnat s'hagi adquirit encara en aquest nivell escolar. Tot sembla indicar que es tracta d'un procés lent i progressiu que culmina i, no sempre, amb posterioritat. Amb tot, alguns dels exalumnes entrevistats presentaren evidències d'un nivell avançat en la seva construcció.

En definitiva, el procés de construcció del pensament temporal s'inicia molt aviat i es desenvolupa al llarg de tota l'escolarització. Però és probablement durant la secundària obligatòria quan s'hauria de produir l'avenç més significatiu. Així, doncs, la formació escolar mitjançant una seqüenciació adequada, una metodologia i uns recursos eficaços, més enllà de l'edat del noi o de la noia, haurien de facilitar la formació de la temporalitat; i és que, com afirma Pagès (1989), educar la temporalitat és ajudar que cadascú esculli lliurement i correctament el seu camí i participi en la construcció del seu futur.

En aquest sentit, el treball sistemàtic amb la contemporaneïtat pot contribuir-hi eficaçment.

Només cal que tots plegats prenguem consciència de la necessitat d'aplicar des dels primers anys d'escolarització, i fins al final de l'ensenyament obligatori, la pràctica sistemàtica i continuada dels diversos operadors temporals, integrats en el continguts escolars i no al marge d'ells, tenint sempre present l'oportunitat que brinda la contemporaneïtat, perquè permet activar alhora múltiples operadors temporals i presentar les diverses realitats històriques de forma global, com a pas absolutament necessari per desenvolupar una història escolar realment comprensiva i funcional.

Bibliografia

- LLUSÀ, J. (2015). *Ensenyar història des de la contemporaneïtat. Estudi de cas sobre la construcció i aplicació del concepte contemporaneïtat a l'ESO*. Tesis doctoral inèdita.
- MATTOZZI, I. (2003). "Pollicino e cronos. Primo passi verso la storia". *L'educatore*, núm. 8/9, (pp. 3-6) dossier "Tre-Sel" su l'educazione temporale.
- PAGÈS, J. (1989). *Aproximación a un currículum sobre el tiempo histórico*. Dins RODRÍGUEZ FRUTOS, J. (ed.). *Enseñar historia. Nuevas propuestas* (pp. 107-138). Barcelona. Laia. Cuadernos de Pedagogía.
- SANTISTEBAN, A. (2009). *Temps al temps a l'escola. Una mirada transversal*. *Perspectiva Escolar*, núm. 332.